

Soiden käyttö ja merkitys poronhoidossa
Kiimingin, Kollajan, Pudasjärven ja Oijärven paliskunnissa
vuonna 2011

Annika Nyström, Hannu I. Heikkinen, Anne Tolvanen

Tiivistelmä.....	3
1. Johdanto.....	4
1.1. Tutkimuksen lähtökohdat	4
1.2. Tutkimuksen tavoitteet	4
2. Tutkimusaineisto	5
3. Kiimingin, Kollajan, Pudasjärven ja Oijärven paliskunnat ja tärkeimmät suolaidunalueet.	7
3.1. Perustietoa.....	7
3.2. Kiimingin paliskunta.....	9
3.3. Kollajan paliskunta	10
3.4. Pudasjärven paliskunta.....	11
3.5. Oijärven paliskunta	12
4. Soiden käytön vuodenvuoro.....	13
4.1. Kevät	13
4.2. Kesä.....	14
4.3. Syksy ja alkutalvi	15
4.4. Sydäntalvi.....	16
4.5. Soiden hyödyntäminen poronhoidon rinnalla	16
5. Hyvä ja huono suo poronhoidon kannalta.....	17
6. Soiden taloudellinen merkitys poroelinkeinolle	18
7. Soilla harjoitettavien muiden maankäyttötapojen vaikutukset poronhoitoon.....	20
7.1. Turvetuotanto	20
7.2. Turvesoiden jälkikäyttö.....	21
7.3. Soiden ojitus, maatalous ja metsien hakkuut	24
8. Mahdollisuudet ja uhat soiden käytössä tulevaisuudessa	25
9. Loppupäätelmät	26
Lähteet.....	29
LIITE 1. Paliskuntien suoalueet.....	32

Tiivistelmä

Tutkimusraportissa tarkastellaan soiden käyttöä ja merkitystä poronhoidossa Kiimingin, Kollajan, Pudasjärven sekä Oijärven paliskunnissa. Tutkimus on osa Pohjois-Pohjanmaan liiton koordinoimaa Pohjois-Pohjanmaan ja Länsi-Kainuun suo-ohjelmahanketta, ja tuloksia tullaan hyödyntämään Annika Nyströmin pro gradu-tutkielmassa. Tässä kulttuuriantropologisessa tutkimuksessa selvitettiin poronhoitajien näkökulmasta, minkälainen on soiden käytön vuodenvaihtelu, soiden taloudellinen merkitys poroelinkeinolle, minkälainen on hyvä ja huono suolaidun poronhoidon kannalta, miten soiden muut maankäyttötavat vaikuttavat poronhoitoon ja minkälaiselta poroelinkeinojen tulevaisuus näyttää jatkuvuuden ja soiden käytön suhteen. Tutkimusta varten tehtiin 11 teemahaastattelua (joista yksi puhelinhaastattelu). Haastateltavana oli 4 poroisäntää sekä 13 poronhoitajaa, joista päätoimisia poronhoitajia oli 11 ja sivutoimisia 6. Kahdella päätoimisella on sivuelinkeinoja, ja suurin osa haastateltavista tuottaa itse poron rehun.

Tutkimusalueen paliskunnat ovat hyvin suovaltaisia; lähdetietojen mukaan suot muodostavat paliskuntien pinta-alasta 56 - 64 %. Suot muodostavat paliskuntien tärkeimmät kesälaidunalueet ja niillä on merkittävää taloudellista merkitystä poroelinkeinolle. Paliskuntien alueella on useita poronhoidolle merkittäviä soidensuojelualueita sekä yksi luonnonpuisto. Soiden käytön vuodenvaihtelu alkaa kevästä, jolloin porot päästetään tarhoista ja ne suuntaavat soiden reunoille laiduntamaan ja vasomaan, ja se päättyy syksyyn tai alkutalveen, sääolosuhteista riippuen. Soiden merkitys ei rajoitu täten pelkästään kesäravintoon, vaan ne tarjoavat myös vasomisympäristön, helpotusta hyönteisten aiheuttamiin haittoihin sekä syysravintoa.

Hyvä suolaidun poronhoidon kannalta on luonnontilassa oleva vetinen suo, jossa kasvaa monipuolista ja rehevää kasvillisuutta. Huono suolaidun on karu ja kuiva suo sekä turvesuo. Soiden huomattava taloudellinen merkitys perustuu siihen, että vasat saavuttavat teuraspainonsa pääosin soilta saatavasta ravinnosta. Soilla laiduntavia poroja ei tarvitse myöskään ruokkia, paimentaa eikä tarhata, sillä ne pysyvät poissa pelloilta ja asutusten läheisyydestä. Turvetuotanto aiheuttaa laidunalueiden menetyksiä ja ravinnonlähteen ehtymistä sekä taloudellisia tappioita. Vasoja hukkuu syviin ojiin, ja turvesuolla laiduntavien porojen teuraspainot ovat pienentyneet verrattuna luonnonsoilla laiduntaviin poroihin. Turvetuotantoalueiden jälkikäytöllä on suurta merkitystä poroelinkeinolle. Paras turvesoiden jälkikäyttömuoto on vesitys, millä tarkoitetaan kosteikon ja lintujärven rakentamista sekä soistamista. Toiseksi paras tapa on naurismaiden tekeminen. Poronhoidon tulevaisuuteen alueella suhtaudutaan vaihtelevasti; varovaisen toiveikkaasti sekä vahvasti epäillen.

1. Johdanto

1.1. Tutkimuksen lähtökohdat

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan soiden käyttöä poronhoidossa Pohjois-Pohjanmaalla sijaitsevissa Kiimingin, Kollajan, Pudasjärven sekä Oijärven paliskunnissa. Paliskunnat sijoittuvat seuraavien kuntien alueille: Yli-Ii, Ylikiiminki (nykyään Oulu), Pudasjärvi, Utajärvi sekä Kuivaniemi (nykyään Ii). Tutkimus on osa laajempaa Pohjois-Pohjanmaan liiton koordinoimaa Pohjois-Pohjanmaan ja Länsi-Kainuun suo-ohjelmahanketta. Koska tutkimuksen tavoitteena on tuoda esille soiden käyttöön liittyviä paikallisia poroelinkeinojen tarpeita, aineisto kerättiin laadullisin tutkimusmenetelmin kulttuuriantropologisesta näkökulmasta. Tutkimus on osa Annika Nyströmin Pro gradu –tutkielmaa, joka valmistuu vuoden 2012 aikana.

Poronhoito ymmärretään tässä tutkimuksessa luontaiselinkeinona sekä elämäntapana. Pennasen mukaan (2000: 10) luontaiselinkeino on elinkeino, joka hyödyntää uusiutuvia luonnonvaroja joko omavaraistaloudessa tai rahataloudessa. Poronhoito viittaa käsitteenä sekä elinkeinon taloudellisena toimintana että elämäntapaan kulttuurisine merkityksineen (Tuisku 1999: 17-18). Luontaiselinkeinoille tyypillisesti poronhoidossa on noudatettu, ja noudatetaan edelleen, vuodenaikojen vaihtelua ja luonnon määräämää jaksottaisuutta. Täten poronhoitoa ei nähdä tässä tutkimuksessa pelkkänä elinkeinona vaan kokonaisena elämäntapana.

1.2. Tutkimuksen tavoitteet

Tutkimuksen teoreettisena tavoitteena oli alkuvaiheessa selvittää, minkälaisia ekosysteemipalveluja suot tarjoavat poronhoidolle. Ekosysteemipalvelu ei kuitenkaan ole käsitteenä suoraan sovellettavissa tässä laadullisessa tutkimuksessa. Käsite määritellään kirjallisuudessa eri tavalla sillä sitä käytetään erilaisissa käyttötarkoituksissa, mutta tyypillisesti se viittaa luonnontieteellisiin sekä taloudellisiin ympäristönäkökulmiin (Hiedanpää ym. 2010: 21, 35). Ekosysteemipalvelun käsite soveltuu heikosti tutkimukseen, joka tehdään tutkittavien näkökulmasta. Siten käsite ei myöskään sovellu sellaisenaan soiden merkityksen tarkasteluun poronhoitajien näkökulmasta. Ekosysteemipalvelujen sijaan tutkimuksessa painotettiin poronhoitajien omia määrittelyjä siitä, miten soita käytetään poroelinkeinossa ja minkälainen taloudellinen merkitys soilla on. Tässä kulttuuriantropologisessa tutkimuksessa soiden käytön ja merkityksen arvioimiseen katsotaan

parhaiten kykenevän henkilön, jolla on nimenomaan elämäkokemuksen kautta hankittua tietoa poronhoidosta. Soiden käytön ja soiden hyödyntämisen hahmottamiseen poronhoidossa vaikuttavat tavat, joilla suo ja poronhoito ymmärretään, ja tämän ymmärryksen taustalla on elämisen käytännöissä syntynyt perinteinen tieto suoympäristöstä (ks. Ingold & Kurttila 2001).

Tutkimuksen yleistavoitteena oli selvittää, miten soita käytetään ja minkälainen merkitys soilla on poronhoidossa Kiimingin, Kollajan, Pudasjärven ja Oijärven paliskunnissa poronhoitajien näkökulmasta. Yleistavoite jakautui neljään etnografiseen tutkimuskysymykseen, jotka muodostivat haastatteluteemat:

1) Soiden käytön vuodenkierto ja soiden taloudellinen merkitys:

- milloin ja miksi porot oleskelevat suoalueilla?
- mitä suoalueita ne käyttävät vasomisalueina ja kesälaidunalueina?
- mitkä suoalueet ovat erityisen tärkeitä porojen laidunalueina?
- minkälainen taloudellinen merkitys soilla on poroelinkeinolle?
- miten poronhoitajat käyttävät, ja kenties taloudellisessakin merkityksessä hyödyntävät, soita poronhoidon rinnalla (esimerkiksi marjastuksen ja metsästyksen merkeissä)?

2) Suolaitumet:

- minkälainen on hyvä ja huono suolaidun poronhoidon kannalta?

3) Soilla harjoitettavien muiden maankäyttötapojen vaikutukset poroelinkeinoon:

- vaikuttaako turvetuotanto poronhoitoon; miten?
- vaikuttaako soiden ojittaminen poronhoitoon; miten?
- minkälaista turvesoiden jälkikäytön ja ennallistamisen tulisi poronhoitajien mielestä olla?

4) Poroelinkeinoon ja soiden käytön tulevaisuus:

- minkälaisena poronhoitajat näkevät poroelinkeinoon jatkuvuuden ja suolaiduntilanteen tulevaisuudessa?

2. Tutkimusaineisto

Tutkimusta varten haastateltiin Kiimingin, Kollajan, Pudasjärven ja Oijärven paliskuntien *poroisäntiä*. Paliskuntien poroisännillä on paliskunnan poroluvun mukaan määräytyvä äänivalta paliskuntain yhdistyksen kokouksissa. Poroisännän tehtävät on määritelty poronhoitoasetuksessa. Poroisäntä on paliskunnan johtaja ja luottamushenkilö, joka edustaa paliskuntaa ja valvoo poronhoitolakien ja -asetusten sekä yhteisten päätösten noudattamista (Paliskuntain yhdistys 2002b)

Poroisäntien lisäksi haastateltiin 13 *poronhoitajaa*, joista suurin osa harjoittaa poronhoitoa päätoimisena elinkeinona. Sopivia haastateltavia mainittiin haastatteluissa yhteensä kolmisenkymmentä. Informantit on lueteltu lähdeluettelossa, ja anonymiteetin¹ säilyttämiseksi informantit on jaoteltu pelkästään päätoimisiin ja sivutoimisiin poronhoitajiin paliskunnittain (osa sivutoimisista poronhoitajista on poroisäntiä, ja yksi sivutoiminen poronhoitaja on ollut päätoiminen poronhoitaja).

Poroisäntien lisäksi Kiimingin, Pudasjärven sekä Oijärven paliskunnissa haastateltiin kolmea poronhoitajaa ja Kollajassa neljää poronhoitajaa. Aineistonkeruu alkoi tammikuun 2011 lopussa puhelinsoitoilla paliskuntien poroisännille. Heiltä pyydettiin lupaa saada Paliskuntain yhdistyksen kartat käyttöön ja samalla tiedusteltiin mahdollisuutta haastatella heitä parin kuukauden sisällä. Ensimmäinen haastattelu tehtiin helmikuun alussa Kollajan paliskunnassa. Haastateltavat löytyivät helposti; aluksi Hannu Heikkisen antamien vinkkien avulla ja puhelinsoittojen sekä haastattelujen alettua lumipallomenetelmän² avulla.

Haastatteluja tehtiin yksitoista, joista yksi oli noin 15 minuutin pituinen puhelinhaastattelu. Haastattelut kestivät vajaan tunnin puoleentoista tuntiin. Haastattelun nauhoittaminen sopi kaikille ja litteroitua haastattelumateriaalia kertyi yhteensä 10 tuntia 40 minuuttia. Puhelinhaastattelua ei nauhoitettu. Haastateltavien joukossa oli 16 miestä ja yksi nainen. Haastateltavien iät vaihtelivat 25 ja 74 ikävuoden välillä. Suurin osa haastatelluista (10 haastateltavaa) oli 45–60-vuotiaita (keski-ikä vajaa 49 vuotta). Lähdeluettelossa informanttien iät esitetään kolmeen ikäluokkaan luokiteltuina: 25-44 -vuotiaat, 45-60 -vuotiaat ja 61-74 -vuotiaat. Päätoimisia poronhoitajia oli 11 ja sivutoimisia 6. Eläkkeellä olevia päätoimisia poronhoitajia oli yksi ja sivutoimisia oli kaksi. Päätoimisen ja sivutoimisen poronhoidon välistä rajaa voidaan pitää liukuvana haastattelujen perusteella. Poronhoito muodostaa lähes kaikille haastateltaville huomattavan osan toimeentulosta sekä ylipäänsä työhön käytettävästä ajasta heidän omien arvioidensa mukaan. Kaksi haastateltavaa kävi haastatteluajankohtana poronhoitoon liittymättömissä vakituisissa töissä ja yksi teki osa-aikaista palkkatyötä.

Kolme haastattelua tehtiin yksilöhaastatteluna ja loput olivat kahden henkilön

¹ Anonymiteetin eli tunnistamattomuuden säilyttäminen tutkimusjulkaisuissa on yksi ihmistieteellisen tutkimuksen parhaiten tunnetuista eettisistä normeista. Anonymiteetin säilyttäminen on yleensä peruslähtökohta tutkimuksen tekemiselle. (Kuula 2006: 201). Tässäkin tutkimuksessa informanteille on kerrottu, että haastatteluaineistoa ei tule lukemaan kukaan muu kuin tutkija, ja että haastateltavia ei mainita nimeltä tutkimusjulkaisuissa.

² Lumipallomenetelmä on laadullisessa tutkimuksessa yleisesti käytetty menetelmä. Tutkija löytää informantit kysymällä haastateltavilta vinkkejä sopivista haastateltavista.

yhteishaastatteluja, lukuun ottamatta yhtä Kollajan paliskunnassa tehtyä haastattelua, jossa mukaan tuli haastattelun alkuvaiheessa yllättäen kolmas poronhoitaja. Lasken hänet yhdeksi informantiksi, vaikka hänen kanssaan ei haastattelusta ollutkaan sovittu eikä hän tiennyt taustalla olevasta tutkimuksesta mitään haastattelua tehtäessä. Hän kuitenkin osallistui jonkun verran keskusteluun ja kysyin jälkikäteen puhelimitse lupaa käyttää hänenkin kommenttejaan aineistona ja esitin samalla muutamia peruskysymyksiä. Haastattelut tehtiin haastateltavien kotona. Oijärven paliskunta valikoitui tutkimukseen alueella pitkään jatkuneen ja laajamittaisen turvetuotannon vuoksi (Karhu 2011). Pudasjärven paliskunta valikoitui tutkimukseen läheisen sijainnin ja porolaitumien suovaltaisuuden takia. Kiimingin ja Kollajan valitsemista tutkimukseen puolsi läheisen sijainnin ja soiden suuren määrän lisäksi se, että alueen poronhoidosta on tehty jo tutkimusta (kts Heikkinen 2002).

Aineistonkeruumetodina oli temahaastattelu. Etukäteen määriteltyjen teemojen (ja kysymysten) avulla saatiin kerättyä tarkoituksenmukaista aineistoa suo-ohjelmaa varten. Kaikille haastateltaville esitettiin suurin piirtein samat kysymykset, tosin kysymysten muoto ja teemojen käsittelyjärjestys vaihtelivat.³ Aineisto analysoitiin aineistolähtöisesti. Aineistolähtöinen analyysi tarkoittaa sitä, että aineistoa analysoidaan aineiston ehdoilla. Tällöin kerätty haastatteluaineisto luetaan useaan kertaan läpi, jonka jälkeen haastateltavien alkuperäisilmauksia pelkistetään ja niistä muodostetaan alaluokkia. Koska aineisto kerättiin temahaastattelulla, aineiston pilkkominen osiin oli suhteellisen helppoa, sillä teemat jäsensivät aineistoa jo valmiiksi. (Tuomi & Sarajärvi 2009: 113, 117, 119).

3. Kiimingin, Kollajan, Pudasjärven ja Oijärven paliskunnat ja tärkeimmät suolaidunalueet

3.1. Perustietoa

Kiimingin, Kollajan, Pudasjärven ja Oijärven paliskunnat ovat Ikosen ja Pudasjärven Livon

³ Temahaastattelussa tarkoituksena on pitäytyä etukäteen valituissa, tutkimuksen kannalta keskeisissä, teemoissa. Temahaastattelun yhdenmukaisuuden aste vaihtelee lähes avoimesta haastattelusta strukturoidusti etenevään haastatteluun. On makukysymys, ja toisaalta myös laadullisen tutkimuksen perinteisiin liittyvä kysymys, kuinka strukturoidun temahaastattelun pitää olla (Tuomi & Sarajärvi 2009: 75, 77).

paliskuntien lisäksi Pohjois-Pohjanmaan suovaltaisimmat paliskunnat (Kumpula ym. 1999: 17). Ne muodostavat luonnoltaan yhtenäisen alueen (Heikkinen 2010). Päätoimista poronhoitoa paliskunnissa harjoittaa pääsääntöisesti vain muutama poronhoitaja. Päätoimiset poronhoitajat toimivat yleensä myös poroisäntinä sekä sihteereinä. Päätoimisten poronhoitajien lisäksi paliskunnissa on joitakin sivutoimisia poronhoitajia, jotka käyttävät osan ajastaan poronhoidossa. Osa heistä on eläkkeellä ja osa käy töissä. Moni haastateltava totesi, että poronhoitajat saavat elantonsa poronhoidon lisäksi esimerkiksi lihanjalostuksesta, maataloudesta, matkailusta tai marjastuksesta, mutta suurimman osan työajasta he arvelivat joka tapauksessa kuluvan porotalouden parissa. Paliskuntien perustiedot (pinta-ala, sallittu lukuporomäärä, osakkaiden määrä ja soiden osuus maa-alasta) on koottu taulukkoon 1.

Paliskunta	Pinta-ala (km²) (2011)	Sallittu lukuporomäärä (2011)	Osakkaita (2009/2010)	Suota maa-alasta (%) (1999)
Kiiminki	816	1900 (Kollaja mukana)	18	56
Kollaja	1174	1900 (Kiiminki mukana)	71	64
Pudasjärvi	2037	2200	87	63
Oijärvi	1276	1300	84	56

Taulukko 1. Paliskuntakohtaiset tiedot (Kumpula ym. 1999: 16-17; Siitari 2011a; Siitari 2011b; Paliskuntain yhdistys 2011: 24).

Kiimingin paliskunta on pinta-alaltaan pienin tutkimusalueen paliskunnista, ja siellä on myös vähiten osakkaita. Pudasjärvi on tutkimusalueen paliskunnista suurin niin pinta-alaltaan, sallitulta lukuporomäärältään kuin osakasmäärältäänkin. Suoalan osuus maa-alasta on suurin Kollajassa ja pienin Kiimingissä ja Oijärvellä. Kollajassa on kolmeen muuhun paliskuntaan verrattuna eniten sekä suoalaa että turvesoita (2,8 % suoalasta). Oijärvellä on tosin vain hieman vähemmän turvesoita kuin Kollajassa (2,6 % suoalasta) (Kumpula ym. 1999: 17). Tällä hetkellä turvetuotannossa on Oijärven haastateltavan mukaan 4000 hehtaaria. Suoalan sekä turvesoiden osuuksien vertailussa on syytä ottaa huomioon, että lukemat on saatu 1990-luvun lopussa tehtyjen tutkimusten perusteella (tutkimusraportista enemmän luvussa 5). Pudasjärven paliskunnan alueella on yksi luonnonpuisto eli Olvassuon luonnonpuisto, joka on perustettu vuonna 1982 ja se on laajuudeltaan 60 km² (Nieminen 2008: 16). Luonnonpuiston alueella liikkuminen on kielletty. Olvassuo on osa Suomen Natura 2000-luonnonsuojeluverkostoa ja se kuuluu lisäksi maailmanlaajuiseen kosteikkoluontoa suojelemaan RAMSAR-ohjelmaan. (Metsähallitus 2011). Paliskuntien tärkeimmät vasomis- ja kesälaidunalueet kerrottiin melko tarkasti ja haastatteluissa

käytiin läpi porojen laidunkierto koko vuoden ajalta. Haastateltavat tuntevat porojensa suolaidunalueet tarkoin.

3.2. Kiimingin paliskunta

Kaikki kolme Kiimingin päätoimista poronhoitajaa harjoittavat poronhoidon rinnalla pienimuotoista maataloutta ainakin sen verran, että porojen rehu saadaan tuotettua. Kiimingissä vasa- ja syyserotukset hoidetaan kahdessa ”porukassa” eli Jakku-kylässä Kuusamontien pohjoispuolella, jossa sijaitsee myös kenttäteurastamo, sekä Ala-Vuoton ja Hetekylän alueella Kuusamontien eteläpuolella. Nuorittalla on myös kenttäteurastamo. Poronhoitajat tekevät yhteistyötä Kollajan paliskunnan poronhoitajien kanssa esimerkiksi kesämerkityksissä. Kiimingin paliskunnan alueella ei ole juurikaan soidensuojelun alueita, toisin kuin Kollajan puolella, jossa on kaksi merkittävää soidensuojelun aluetta. Kollajan paliskunnan toinen suojelualue, eli Hirvisuon soidensuojelualue, ulottuu kuitenkin myös Kiimingin puolelle, ja Kiimingin poronhoitajien porot liikuskelevat myös Kollajan puolella. Paliskunnan alueella on hakattu laajalti kuusikoita, ja paliskunnan alueella on useita turvetuotantoalueita.

Tärkeimmät suoalueet **paliskunnan pohjoisosassa** ovat Isosuo, Koutuansuo, Pyöriänsuo sekä Hirvisuo. Pyöriänsuo on 1970-luvulla turvetuotantoon otettu suoalue, joka on nyt ennallistettu kosteikkoalueeksi. Parhaat ruokamaat sijaitsevat siis Pyöriänsuonjakson ja Hirvisuon välisellä alueella. Keväällä tarhasta päästyään porot liikkuvat vasoma-alueille Pyöriänsuonjaksolle, Isosuolle ja Koutuansuolle sekä Hirvisuolle. Porot viettävät kesän näillä samoilla alueilla ja syksyllä ne liikkuvat takaisin pohjoiseen päin Jakku-kylään ja Yli-lin kirkonkylää kohti kangasmailla. Tärkein kesämerkkuupaikka on Pyöriänsuo-Orastinsuon alue.

Paliskunnan eteläosassa tärkeimmät suoalueet ovat Värkkisuo, Kortesusuo, Hautasuo ja Varpasuo. Värkkisuo on osittain suojeltu. Samat suoalueet ovat myös tärkeitä vasomisalueita. Varpasuo on nykyään turvetuotannossa. Se on ollut tärkeä porojen kesälaidunalueena, ja täten porot käyvät edelleen makaamassa Varpasuon turvesuoalueella ja liikkuvat aina Nuorittajokea myöten. Osa poroista liikkuu myös Kollajan puolella Juustolan ympäristössä (Kuusamontien ja Kienasjärven lähialueella). Kesämerkitykset tehdään pääasiassa Joloksella, Koninkaistalla Värkkisuon alueella sekä Juustolassa Kollajan puolella. Paliskunnan pohjoispuolen ja eteläpuolen poronhoitajat tekevät yhteistyötä kesämerkityksissä, ja tarvittaessa myös syyserotuksissa. Syksyllä porot palaavat etelään päin, ensin Nuorittalle ja jokivarteen ja myöhemmin vielä etelämmäksi joen toiselle puolelle.

Syyserotukset tehdään Perttulan vanhassa kiintoaidassa. Perttulassa on myös kenttäteurastamo ja kämpä. Osa poroista saatetaan viedä myös Pudasjärvelle teurastettaviksi.

3.3. Kollajan paliskunta

Kahdella päätoimisella ja yhdellä sivutoimisella poronhoitajalla on porotalouden lisäksi sivuelinkeinoina maa- ja metsätaloutta, matkailua tai lihanjalostusta. Porot hoidetaan Kollajassa kolmessa tokkakunnassa: Iijoen pohjoispuolen (Tannila), Iijoen eteläpuolen eli Hirvisuon tokkakunnassa sekä Kuusamontien eteläpuolen tokkakunnassa (Hetekylä). Kollajan poronhoitajat tekevät paljon yhteistyötä Kiimingin paliskunnan poronhoitajien kanssa. Paliskunnan alueella on muutama suuri ja merkittävä soidensuojelualue: Hirvisuo ja Hattu-Kuusisuon alue sekä Iijoen pohjoispuolella Kärppäsuo. Täten alueella on hyvä tilanne kesälaidunten suhteen. Paliskunnan alue on myös erään haastateltavan sanoin ”*hyvin keskeistä turvetuotantoaluetta*”. Seuraavan kymmenen vuoden aikana moni suoalue tulee kuitenkin vapautumaan turvetuotannosta. Muun muassa kuusikoitten hakkuiden myötä talvilaidunten määrä on vähentynyt, mikä aiheuttaa ongelmia.

Kollajan paliskunnassa **Iijoen pohjoispuolen** porotokat liikkuvat kesällä enimmäkseen Vengasahon eteläpuolella aina Iijokeen asti ja idässä Mertajokeen asti. Tärkeimpiä suolaidunalueita ovat ainakin Poronlatvasuo, Vengassuo, Kärppäsuo, Isterinsuo, Iso Kalliosuo, Pylykönsuo, Tangonsuo, Paratiisinsuo, Ukonsuo ja Hirvisuo. Kesämerkitykset tehdään enimmäkseen siirtoaidoissa. Elokuussa porot siirtyvät Vengasahon pohjoispuolelle Mertajokivarren läheisyydessä oleville järviolueille ja jäkäläkankaille. Erään haastateltavan porot kulkevat puolestaan vasomisaikana ja kesäaikana Kärppäsuolla, Isoisterinjärven alueella, Isterinsuolla sekä Jännesuolla. Porot saattavat liikkua saman päivän aikana myös idemmäksi Kääpäsuolle asti. Syksyllä porot oleskelevat jälleen Tannilan ja Yli-Tannilan eteläpuolisilla alueilla.

Hirvisuon tokkakunnassa porot liikkuvat enimmäkseen Iijoen eteläpuolella, mutta osa liikkuu myös Iijoen pohjoispuolella. Porot vasovat enimmäkseen Hirvisuolla, ja osa vasoo Iijoen pohjoispuolella. Tärkeimmät suoalueet Kollajan paliskunnan keskiosissa ovat Hirvisuon ja Hattu-Kuusisuon soidensuojelualueet, Kortesusuo, Värkkisuo sekä Orastinsuon-Pyöriänsuon entiset turvetuotantoalueet Kiimingin paliskunnan puolella, jotka on ennallistettu siten, että porot ovat palanneet laidunalueelle. Kesämerkitykset tehdään vanhoilla kesäerotuspaikoilla kiinteissä aidoissa Hattu-Kuusisuolla ja Kortesuolla. Värkkisuon Koninkaistalla tehdään erotukset yhdessä Kiimingin paliskunnan eteläpuolen poronhoitajien kanssa. Vantusselän maaksi kutsutulla alueella (Hirvisuon

soidensuojelualueen läheisyydessä) erotukset tehdään liikuteltavissa aidoissa, sillä alueella on turvetuotantoa. Lähivuosina sinne luultavasti rakennetaan uusi kiinteä erotusaita. Myös Orastinsuo-Pyöriänsuolla Kiimingin paliskunnan puolella on vanha erotusaita ja porokämpä, joita käytetään edelleen.

3.4. Pudasjärven paliskunta

Haastateltavilla, joista kaikki ovat päätoimisia poronhoitajia, ei ole sivuelinkeinoja, mutta puolet heistä kasvattaa omille poroilleen rehua. Pudasjärven paliskunta on jakaantunut protokkien suhteen kahteen osaan; Iijoen pohjoispuoliseen sekä eteläpuoliseen alueeseen. Kesälaiduntilanne muuttuu huomattavasti pohjoisesta etelään päin kuljettaessa. Iijoen pohjoispuolella suuri osa poroille soveltuvista kesälaidunsoista on otettu turvetuotantoon tai ne otetaan tulevaisuudessa turvetuotantoon Vapon ja Metsähallituksen tekemien sopimusten mukaisesti. Täten pohjoisessa ei ole enää juuri ollenkaan kesälaitumia. Iijoen eteläpuolella on sen sijaan hyvät kesälaidunalueet. Eteläpuolella olevista luonnonsuojelu- ja soidensuojelualueista on hyötyä poroelinkeinolle, vaikka pedot ovatkin viime vuosina enenevässä määrin aiheuttaneet taloudellisia tappioita poronhoitajille.

Iijoen pohjoispuolella laiduntavat porot liikkuvat Kuusamontien ja paliskunnan rajan välisellä alueella, ja osa poroista liikkuu myös Livon ja Pintamon puolella. Toisessa haastattelussa tärkeinä suolaitumina mainittiin suojeltu Ohtosen suo, Lavasuo ja Lusikkasuo. Porot ovat vasoneet myös Koirasuolla, johon Vapo on hakenut turvetuotantolupaa. Syksyllä porot laskevat kankaisiin Kuusamontien varteen Korentokankaalle ja Riekinkankaalle.

Iijoen eteläpuolella laiduntavat porot vasovat osaksi Mustasuo – Koivusuo -alueella. Porot liikkuvat myös Olvassuon luonnonpuiston alueella eli Olvassuolla, Ahmasuolla, Siliäsuolla ja Oravisuolla. Porot liikkuvat myös Leväsuolla sekä Näätäsuon soidensuojelualueella ja Koivusuo-alueella. Syksyllä porot laskeutuvat kangasmaihin hiekkaharjuaueelle Kälväsvaara-Viinivaara -alueelle, joka sijaitsee Pudasjärven ja Utajärven kunnanrajan läheisyydessä sekä Marinkaisvaaralle Mustasuo – Koivusuo -alueen läheisyyteen. Jongunjärven eteläpuolella liikkuvat porot erotellaan syksyisin Kälväsvaara-Viinivaaralla. Toisessa haastattelussa porojen kerrottiin vasovan ja laiduntavan kesällä Korppisuon (Pudasjärven kirkonkylän eteläpuolella), Sammakkosuon, Näätäsuon, Oravisuon (kuuluvat soidensuojelualueeseen), Olvassuon ja Ahmasuon alueella. Osa poroista liikkuu myös Olvassuon länsipuolella Iso Särkisuolla ja Hillasuolla sekä Leväsuolla. Syksyllä nämäkin porot laskeutuvat Kälväsvaara-Viinivaaran alueelle. Osa poroista liikkuu syksyisin myös Jaalangan ja Isopalovaaran alueella idässä.

3.5. Oijärven paliskunta

Oijärven haastateltavista, joita kaksi on päätoimisia ja kaksi sivutoimisia, puolet kasvattaa, tai on ainakin kasvattanut, poroilleen rehua. Yksi haastateltava kertoi saavansa toimeentulonsa myös osuuskunnan teurastamosta, jossa on osakkaina myös paliskunnan eteläpuolen poronhoitajia. Oijärvellä porot hoidetaan kahdessa tokkakunnassa tai säkkiporukassa: Kuivaniemen ja Oijärven säkkiporukoissa. Pohjoispuolen tokkakunnan eli Kuivaniemen poronhoitajat tekevät paljon yhteistyötä Isosydänmaan paliskunnan poronhoitajien kanssa. Oijärven paliskunnan suolaiduntilanne on hyvä. Oijärven poronhoitajien haastatteluissa korostui hyvä kesälaiduntilanne, sillä kaikkien haastateltavien mukaan paliskunnassa on riittävästi kesälaidunalueita ja kesälaitumet ovat hyvässä kunnossa. Talvilaidunalueista on sen sijaan pulaa. Alueella on useita soidensuojelun alueita, mitä haastateltavat pitävät positiivisena asiana. Paliskunnan pohjoispuolella on hyvin vähän turvesuoalueita; pieni Ruonansuon turvesuo Luujärven ympäristössä, jossa turvetuotanto on luultavasti lähivuosina loppumassa, Luola-Aavan turvealue sekä Luolajärven uusi turvesuo, jossa porot eivät ole laiduntaneet ennen turvetuotannon aloittamista. Eteläisellä alueella turvesoita on sen sijaan paljon ja täten porot vasovat paljolti turvesoiden reunoilla paliskunnan etelä- ja itäosassa.

Pohjoispuolella porot vasovat pääsääntöisesti Luujärven ympäristössä Isosydänmaan ja Oijärven paliskuntien rajan tuntumassa sekä läheisellä Veitsiaavalla. Osa poroista vasoo myös Lähdesuolla Veitsiaavan länsipuolella Simojoen varrella sekä Luujoen läheisyydessä. Porot laiduntavat kesällä pääsääntöisesti vasomisalueilla eli Veitsiaavalla, joka ulottuu lähelle Yli-Kärpän asutusaluetta Simon kunnan puolella. Osa poroista laiduntaa myös Ristiaavalla Veitsiaavan pohjoispuolella. Nämä alueet sijaitsevat niin sanotulla Isosydänmaan ja Oijärven paliskuntien yhteistyöalueella. Porojen laidunalue käsittää myös ojituksista ennallistetun Sipulimaan sekä Puuroaavan soidensuojelun alueen sekä Luujoen ympäristön. Kesämerkitykset tehdään pääosin Veitsiaavalla Isosydänmaan paliskunnan puolella yhteistyössä Isosydänmaan poronhoitajien kanssa, sekä Iso Heposuon soidensuojelun alueella Kuivajoen eteläpuolella. Elo-syyskuulla pohjoispuolisen tokkakunnan porot laskeutuvat Kuivajoen varteen ja ne hajoavat laajallekin alueelle syömään sieniä. Sienikauden päätyttyä porot kasaantuvat Luola-Aavan ympäristön pelloille. Osa poroista liikkuu loppusyksystä, tai jo elokuun puolella, poronhoitajien piha-alueilla, josta ne hakeutuvat lokakuussa naurismaalle. Jokunen poro liikkuu myös Kuivajoen eteläpuolella aina Hoikkasuolla asti sekä Kompsasuon ympäristössä lähellä paliskunnan itärajaa, jossa eteläpuolisen tokkakunnan porot laiduntavat kesäisin. Nämä porot on kuitenkin pyritty teurastamaan.

Paliskunnan eteläosan porot laiduntavat kesällä pääosin Äijönkairassa, joka sijaitsee paliskunnan itärajalla ja ulottuu pitkälle Ikosen paliskunnan puolelle. Osa poroista laiduntaa myös Torajärven alueella, jossa on sekä soidensuojelualue että turvetuotantoalueita. Porot vasovat Jakosuojaksolla sekä Klaavunsuolla (Oijärven länsipuolella) sekä koillisessa Isosydänmaan paliskuntaan rajautuvalla alueella. Kesämerkitykset tehdään Äijönkairassa Saarisuolla ja Jakosuojaksolla. Syksyllä porot laskevat noin 50 kilometriä vasoma-alueilta alaspäin. Osa poroista laiduntaa 4-tien varressa poronhoitoalueen ulkopuolella, missä on parhaat syys- ja talvilaidunmaat.

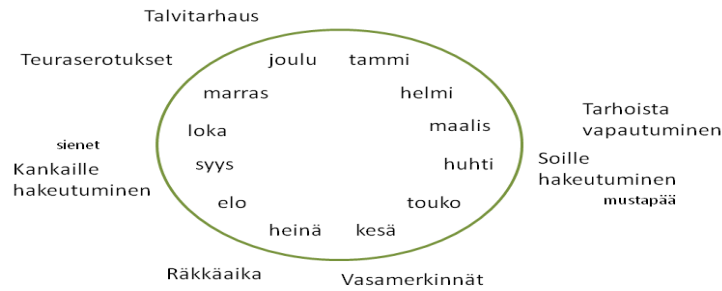
4. Soiden käytön vuodenvierito

4.1. Kevät

Poronhoitajan työ ja elämä rytmittyy poron vuodenvieron mukaan. Heikkisen mukaan porojen talviruokinta on tosin muuttanut monien poronhoitajien elämäntapaa lähemmäksi esimerkiksi nautakarjatalouden elämäntymejä. Suurimman osan vuodesta talvitarhauksessakin olevat porot elävät kuitenkin luonnon rytmiön mukaan (Heikkinen 2002: 196, 198). Vuodenvierito eli porovierito alkaa toukokuun alussa kun ensimmäiset vasat syntyvät. Poronhoitovuosi alkaa kesäkuun alussa. Poronhoitovuoenvieritoa soiden käytön suhteen hahmotetaan kuvassa 1. Soiden käytön vuodenvieron esittely alkaa keväästä, jolloin porot päästetään tarhoista vapaaksi.

Porot vaeltavat maalishuhtikuulla tarhoista päästyään vaistonsa vieminä tutuille vasomisalueille. Soilla ensimmäisenä keväällä kasvava tupasvilla, jota haastateltavat kutsuvat mustapääksi, muodostaa porojen tärkeimmän kevään ajan ravinnonlähteen. Porot syövät keväällä vielä lumen aikaan myös naavaa sekä soiden laitamille ojiin ja varvikkoihin aukenevia lehtisilmuja. Kevään edetessä ravinto monipuolistuu kun heinä, korte ja raate alkavat kasvaa. Tupasvilla mainitaan myös Oulun vesi- ja ympäristöpiirin raportissa porojen varhaiskevään ravintokasvina (Helle 1990: 19). Porot vasovat toukokuussa rämeillä, soiden reunoilla sekä kankaitten reunoilla. Joillakin alueilla, kuten Oijärven eteläosassa, porot vasovat myös turvesoiden reunoilla. Usean haastateltavan mukaan vaadin vasoo melkein ”metrilleen” samaan paikkaan kuin edellisenäkin vuonna. Vaatimet kasvattavat vasaa aluksi pienellä alueella ja hieman erillään toisistaan, mutta kesäkuun kymmenennen päivän jälkeen porot alkavat kerääntyä yhteen kesälaidunalueille, jotka usein ovat myös vasomisalueita.

Soiden käytön vuodenvierito

Kuva 1. Soiden käytön vuodenvierito poroelinkeinosssa (vrt. Heikkinen 2002: 197)

4.2. Kesä

Räkkaaika, eli pahin hyönteisaika, alkaa kesäkuussa ilmojen lämmettyä. Porot alkavat tällöin kokoontua yhteen aavoille soille, ja myös hyllyville vetisille soille, sekä turvesoille. Päivisin kuumalla ilmalla porot makailevat soiden saarekkeilla kylki kyljessä ja iltaisin ne siirtyvät ruokailemaan. Yön ne viettävät makailen suolla ja aamulla ne nousevat taas ruokailemaan. Jos turvesuot sijaitsevat porojen vanhoilla kesälaidunmailla, ne hakeutuvat sinne päivisin luonnostaan laiduntamaan ja räkkaa pakoon. Porot saattavat hajottaa turvesuon karheita⁴ saadakseen suojaa hyönteisiltä. Ne saattavat hakeutua myös hiekkateille räkkaa pakoon. Porot liikkuvat kesäaikana jonkin verran myös metsäalueilla syömässä marjoja.

Kesämerkinnät tehdään juhannuksen aikoihin ilmojen ollessa lämpimiä. Kylmällä ja sateisella ilmalla poroja on mahdotonta saada kerättyä aitoihin, sillä ne eivät pysy koossa. Porojen kokoaminen tehdään usein kävellen, mutta ojittamattomilla alueilla mönkijöitäkin käytetään. Turvesoilta porot ajetaan piilotettuihin säkkiaitoihin, kun taas luonnontilaisilla suoalueilla porot voidaan ajaa kiinteisiin erotusaitoihin. Kesämerkityksissä käytetään sekä kiinteitä puuaitoja että liikuteltavia säkkiaitoja ja verkkoaitoja, mutta syyserotuksissa kiinteät aidat ovat enimmäkseen käytössä syyslaidunten ollessa soiden ja turvemaiden sijaan kangasmaita.

⁴ Kosteudeltaan sopivaksi kuivunut turve karhetaan traktorin työntämällä viivotinkarheejalla keskelle noin 20 metrin levyistä sarkaa. Muodostettava karhe on noin 40 cm korkea ja 80 cm leveä saran pituinen penkere (Simon turvejaloste Oy 2008: 12)

4.3. Syksy ja alkutalvi

Haastateltavien mielipiteet eroavat jonkin verran siinä, kuinka pitkään porot hyödyntävät soita syksyllä. Porot liikkuvat kaikkien haastateltavien mukaan suoalueilla ainakin elo-syyskuuhun asti. Sieniaikaan porot lihottavat itsensä talven varalle. Sieniä löytyy aluksi kosteilta rämeiltä, ja myöhemmin kankailta. Porot löytävät soilta sieniä vielä syyserotusten jälkeenkin. Ennen pakkasia porot syövät suoalueilla myös marjoja, raatetta ja heinää. Kangasmailta ja vanhoilta hakkuuaukeilta porot löytävät syötäväkseen naavaa, jäkälää, nurmilauhaa sekä marjoja ja mustikan varpuja. Rämeiltä porot kaivavat jäkälää. Porot voivat liikkua suoalueilla kohtalaisen pitkälle syksyyn siihen saakka, kun lumi sataa maaahan ja maa jäätyy. Sydäntalvella porot saattavat ylittää suoalueita, mutta ne eivät löydä sieltä ruokaa.

Pudasjärven ja Kollajan haastateltavat toivat erityisesti esille soiden merkityksen syys- ja talvilaitumina. Heidän mukaansa porot saavat pääasiallisen ravintonsa syksyyn saakka soilta, mutta kuivana syksynä porot viipyvät kosteilla, sieniä kasvavilla suoalueilla pitempään. Jos lumi sataa syksyllä sulaan maahan, kasvit alkavat kankailla homehtua ja porot hakeutuvat uudelleen soille kaivamaan heinää ja järvikortetta. Porot saattavat siis kaivaa pitkälle syksyyn ja vielä talvellakin heinikkosoita. Soiden merkitys talvilaidunalueina korostuu talvina, jolloin porot eivät löydä kangasmailta ruokaa ”kaivun” mennessä huonoksi. Oulun vesi- ja ympäristöpiirin raportissa (Helle 1990: 18-19). todetaan myös, että jos jäkäläkankaiden jäkälä jäätyy eivätkä porot pysty sitä täten kaivamaan, on soiden jäkälävaroilla käytännön merkitystä. Soiden rahkamättäillä eivät siis jäädy samalla tavalla. Porojen todetaan myös käyttävän syystalvella tiettyjä suokasveja.

Soita sekä vanhoja peltoja hyödynnetään syksyisin joillakin alueilla myös *naurispeltoina*. Nauris-riistapeltoja käytetään Kiimingin ja Kollajan paliskunnissa sekä pohjois- että eteläosissa, Pudasjärvellä jonkun verran keskiosissa, Oijärvellä pohjoisosassa, ja jonkun verran myös eteläosassa. Riistapeltoja käytetään lokakuussa porojen houkuttelemiseen ja kokoamiseen erotusaitojen läheisyyteen muutamaksi päiväksi ennen aitaan ajamista. Toisaalta niiden tarkoituksena on saada porot pysymään mahdollisimman kauan poissa ”luvattomilta alueilta” eli poronhoitoalueen ulkopuolelta ja asutusalueiden läheisyydestä. Pudasjärven yhdessä haastatellussa mainittiin, että riistapeltojen osuus porojen ravinnosta on hyvin pieni ja niiden kylväminen aiheuttaa kustannuksia. Usean haastateltavan mukaan porotalouspuolella on kiinnostusta käytöstä poistuneiden turvesoiden hyödyntämiseen *naurispeltoina*.

4.4. Sydäntalvi

Lähes kaikki haastateltavat tarhaavat porot keskitalven ajaksi, tosin joitakin yksilöitä jää joka talvi metsään. Kaikkien haastateltavien porot ovat maaliskuuhun asti lisäruokinnan varassa. Talvitarhaus on aloitettu pikku hiljaa 1980-luvulla. Kumpulan mukaan (Kumpula ym. 1999: 1), talviruokinta on ollut pisimpään käytössä nimenomaan poronhoitoalueen keski- ja eteläosissa, jossa rehu on tuotettu pääosin itse. Porojen lisäruokinta on talviaikana taloudellisesti kannattavaa vain silloin, kun ruokinta rajoittuu vain vaikeimpaan talvikauteen ja paliskunnan kevät- kesä ja syyslaitumet ovat riittävän runsaat ja monipuoliset.

Esimerkiksi Riista- ja kalatalouden laitoksen (RKTL) tutkimustulokset (Nieminen 2008b: 5, 28-29). porojen suosimista laidunalueista kansallis- ja luonnonpuistoissa (tutkimuksessa oli mukana Pudasjärvi) ovat yhtenevät tämän tutkimuksen kanssa. Nieminen (2008a: 132). toteaa artikkelissaan 'Suot porolaitumina', että etenkin poronhoitoalueen keski- ja eteläosissa suot ovat erittäin tärkeitä kesälaidunalueita ja että suoalueita käytetään paikoin laidunalueina sekä talvella että kesällä.

4.5. Soiden hyödyntäminen poronhoidon rinnalla

Marjastus on poronhoitajille tärkein suoalueilta saatava hyöty poronhoidon ulkopuolella. Lähes kaikki haastateltavat poimivat hilloja, ja osa myös karpaloita ainakin perheen omiksi tarpeiksi. Osa on myös myynyt marjoja lähivuosina, ja hyvänä hillakesänä myyntiin saadaan edelleen hilloja. Joissakin haastatteluissa tuotiin esille hillasoiden sekä metsä- ja vesilintukantojen väheneminen pääasiassa soiden kuivattamisten takia. Marjastuksen lisäksi suurin osa haastateltavista on mukana *hirvi- ja vesilintujahdissa*. Luonnontilassa olevat suoympäristöt mahdollistavat poronhoitajille poroelinkeinon harjoittamisen lisäksi riistalihan ja marjojen hankinnan ainakin perheen omiin tarpeisiin. Suoympäristössä liikkuminen painottuu täten selkeästi loppukesään ja syksyyn. Suoalueiden hyödyntäminen niin taloudellisesti kuin kulttuurisestikin ei liity pelkästään poronhoitoon vaan soilla liikkuminen, ja täten soiden hyödyntäminen, on poronhoitajille elämäntapa.

5. Hyvä ja huono suo poronhoidon kannalta

Hyvän ja huonon suolaitumen määrittelyjen osalta aineisto on melko yhdenmukainen. Osassa haastatteluissa korostettiin aluksi, huonosta suosta puhuttaessa, että kaikki suot ovat hyviä laidunalueita kunhan ne eivät ole turvetuotannossa olevia soita. Kaikki haastateltavat, yhtä haastateltavaa lukuunottamatta, kuvailivat kuitenkin myös, minkälainen on huono luonnontilassa oleva suo. Vaikka haastateltavien kuvailut hyvästä ja huonosta suosta vaihtelivat laajuudeltaan ja sisällöltään, vastausten voidaan katsoa enimmäkseen tukevan ja täydentävän toisiaan. Täten haastateltavien voidaan todeta jakavan suurin piirtein samanlaisen käsityksen siitä, minkälainen on hyvä ja huono suolaidun porolle.

Hyvä suolaidun on haastateltavien mukaan:

- Hyllyvä, vetelä ja kostea luonnontilainen suo on paras mahdollinen suolaidunalue porolle.
- Hyvällä suolla kasvillisuus on rehevää ja suolla kasvaa monenlaista kortetta, raatetta ja heinää sekä muita poroille tärkeitä kasveja. Kaiken kaikkiaan poro syö kesäaikana haastateltavien mukaan noin 300 eri kasvia.
- Hyvät laidunsuot ovat myös parhaita turvesoita.
- Soidensuojelualueet ovat hyviä laidunmaita.

Huono suolaidun on haastateltavien mukaan:

- Sammalta ja mäntyä kasvava karu ja kuiva suo, joka ei kelpaa turveurakoitsijoillekaan, on myös porolle huono laidun suo. Tällaisilla soilla kasvipeitteen alta ei löydy turvekerrosta vaan pelkkää hiekkaa.
- Huonolla suolla ei kasva heinää. Heinikkoiset suot, missä ei kasva raatetta, ovat kuitenkin huonoja porolaitumia, sillä pitkä heinä estää muun aluskasvillisuuden kasvamisen.
- Joidenkin haastateltavien mukaan rämesuo on huono suo, ainakin kesälaitumena. Heidän mukaansa rämiöiltä ei löydy juurikaan ravintoa, pelkästään rahkaa ja mätästä. Osa haastateltavista pitää rämesuota kuitenkin hyvänä syyslaidunalueena, sillä porot kaivavat rämeeltä jäkälää ja sieltä löytyy myös sieniä ja marjoja.
- Turvetuotannossa oleva suo tai ojitettu suo on huono suo, sillä siltä ei löydy ravintoa. Ojitetuilla soilla ja turvesoilla ei kasva suokasvillisuutta eikä ylipäänsä aluskasvillisuutta, ”ojanpenkkojen lehikoita” (lehtipuita ja pensaita) lukuun ottamatta. Porot kuitenkin oleskelevat turvesoilla räkkää paossa ja toisaalta ne liikkuvat myös karuilla soilla. Turvesuolla ja luonnontilaisella suolla on poron kannalta suuri ero. Turvesuolla vasat juovat likaista vettä kun taas luonnonsuolta löytyy puhdasta vettä. Turvesuolla vaatimet juoksuttavat vasaaja aamuisin ja iltaisin turvesoiden reunoille ruokailemaan, mikä kuluttaa luonnollisesti energiaa. Luonnonsuolla porot ”lyöttäytyvät liha lihhaan makkaamaan” ja ne löytävät ruokaa joka puolelta makuupaikan ympäriltä.

Tässä tutkimuksessa saatu aineisto tukee aikaisempia tutkimuksia, joissa on selvitetty porolle parhaita laidunalueita (esim. Kumpula ym. 1999: 9-10). Esimerkiksi Niemisen mukaan (2008a: 132-133). porolaitumiksi soveltuvat parhaiten kesällä letot, ruohoiset ja tulvaiset nevat, sarakorvet, sararämeet ja koivuletot. Soiden ojittamista on harjoitettu paikoin alueilla, jotka ovat soveltuneet erinomaisesti poronhoitoon ja tämä on tarkoittanut mustikka- ja puolukkavaltaisen kasvipeitteen yleistyessä porojen ravintokasvien osuuden vähenemistä. Oulun vesi- ja ympäristöpiirin selvityksessä (Helle 1990: 19). kerrotaan, että mitä märempää ja ravinteikkaampaa suo on, sitä runsaammin sillä kasvaa porolle sopivaa ravintoa. Pääasiallisen kesäravinnon todetaan koostuvan raatteesta, järvikortteesta, suokurjenpolvesta sekä hieskoivusta, eli tyypillisistä suokasveista.

6. Soiden taloudellinen merkitys poroelinkeinoille

Haastateltavien näkemykset soiden taloudellisesta merkityksestä tukevat ja täydentävät toisiaan. Soiden taloudellinen merkitys poroelinkeinoille tutkimusalueen paliskunnissa voidaan tiivistää seuraavasti:

- Suot (luonnontilaiset, ei turvetuotannossa olevat suot) muodostavat tärkeimmän kesälaidunalueen poroille, sillä ne tarjoavat poroille hyvän ravinnon, jonka turvin (pääasiallisesti) vasat kasvavat sekä saavuttavat teuraspainonsa ja porot selviävät talven yli.
- Suot ovat kesäaikana välttämättömiä laidunalueina, sillä ne pitävät porot poissa pelloilta eikä poronhoitajien tarvitse tarhata, ruokkia tai muutoin paimentaa poroja.
- Soiden ottaminen enenevässä määrin, tai kokonaan, muuhun maankäyttöön hankaloittaisi poroelinkeinoa monella tavalla eikä mahdollistaisi poroelinkeinoon harjoittamista ainakaan nykyisessä mittakaavassa. Se lisäisi poronhoitajien työmäärää ja paliskuntien kustannuksia. Sen vaikutuksia poron käyttäytymiseen tai poron sopeutumiskykyä ei voida kuitenkaan ennustaa.

Kahdessa ensimmäisessä haastattelussa Kollajan paliskunnassa ei esitetty suoraa kysymystä soiden taloudellisesta merkityksestä. Soiden keskeisyyttä kesälaidunalueena korostettiin kuitenkin molemmissa haastatteluissa ja seuraavien näkökulmien voidaan tulkita liittyvän soiden taloudelliseen merkitykseen:

- Poronlihan herkullisuus juontaa juurensa kesäajan monipuolisesta ravinnosta.
- Kaikki vanhat kesäerotuspaikat on tehty suokokonaisuuden läheisyyteen ja tokat löytyvät edelleen 90 prosenttisesti aavoilta soilta, mistä ne kuljetetaan suoalueita pitkin erotusaitoihin. Aavat suot tarjoavat tuntureiden tapaan suojaa hyönteisiltä räkkäaikaana ja tokat kokoontuvat kesällä soille, kuten ne kokoontuvat pohjoisessa tunturialueille.
- Suurin osa poronlihasta kasvaa suoalueilla. Poronhoitajat saavat tulonsa lihanmyynnistä, eli syyserotuksissa teurastetuista vasoista, jotka kasvavat suurimmaksi osaksi suolla.

Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että soilla on huomattava taloudellinen merkitys porelinkeinolle ja että suot vaikuttavat poronhoitajien tuloihin monella tavalla. Haastasteltavat vastasivat kysymykseen soiden taloudellisesta merkityksestä korostamalla sitä, että soilla on iso merkitys: suot ovat kesälaitumina ”elinehto” ja ”kaikki kaikessa”. Teurastettavien vasojen paino, ja täten poronomistajien lihatuotto ja tulot, riippuvat siitä, minkälaisilla kesälaitumilla porot laiduntavat ja minkälaista ravintoa ne löytävät kesällä ja syksyllä. RKTL:n tutkimusraportissa todetaan, että poroa kohti käytettävissä olevien kesälaitumien ja kesäravinnon laadun ja määrän tiedetään vaikuttavan poron kasvuun, kuntoon ja painoon syksyllä. Raportissa viitataan myös aikaisempiin tutkimuksiin (esim. Kumpula ym. 1998: 269-277), joissa porojen teuraspainojen on havaittu riippuvan selvimmin maa-alaa kohti lasketuista porotiheyksistä poronhoitoalueen pohjoisosan paliskunnissa (Kumpula ym. 1999: 38). Myös Oulun vesi- ja ympäristöpiirin selvityksen mukaan porojen kasvunopeus ja teuraspaino riippuu nimenomaan kesälaidunten laadusta (Helle 1990: 19).

Porot oleskelevat kesäaikaan enimmäkseen suoalueilla, sillä ne löytävät niiltä hyvää ravintoa sekä suojaa hyönteisiltä. Porojen hakeutuminen suoalueilta viljelyille pelloille ja asutusalueille sekä vieraisiin paliskuntiin merkitsisi poronhoitajille ”jokapäiväistä vastusta” ja lisäksi luonnollisesti poronhoidon kustannuksia esimerkiksi peltojen aitaamistarpeen ja porojen paimentamistarpeen vuoksi. Kustannusten lisääntyminen vaikuttaa luonnollisesti poronhoidon kannattavuuteen. Oulun vesi- ja ympäristöpiirin selvityksessä (Helle 1990: 19, 33). todetaan, että porot palaavat uskollisesti vanhoille kesälaitumilleen, mikä helpottaa porojen kokoamista kesämerkintään. Suolaidunten kaukaisella sijainnilla viljelyalueisiin nähden on merkitystä, sillä viljelyvahinkojen korvaamisesta ja viljelysten suojaamisesta koituu paliskunnalle kustannuksia ja ylimääräistä työtä.

Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen vuonna 1996 ilmestyneessä raportissa todetaan, että porotalouden tuottavuus perustuu nykyisin poronhoitoalueen keski- ja eteläosissa ennen kaikkea kesä- ja syyslaidunten tehokkaaseen hyödyntämiseen sekä porojen lisäruokintaan talvella (Kumpula ym. 1996: 33). Vuonna 1999 ilmestyneessä raportissa todetaan taas, että tulevaisuudessa olisi kiinnitettävä huomiota siihen, että porojen kesälaitumet ja kesäravinto ovat määrältään ja laadultaan riittäviä. Tämä on edellytys sille, että porotaloutta voidaan harjoittaa kestävästi ja poroelinkeinon tuottavuutta ja kannattavuutta voidaan parantaa (Kumpula ym. 1999: 38). Pudasjärven seudun turvesoille tehdyssä kuntoonpanon yleissuunnitelmassa (Pohjois-Suomen Vesitutkimustoimisto 1987 a, b) todetaan Helteen mukaan (1990: 4), että ”soiden merkitys porolaitumina on merkittävä”. Siinä todetaan myös, että ”poro tarvitsee hyvin laajat ja vaihtelevat laidunmaat ja soilla on kesälaitumina keskeinen merkitys”.

7. Soilla harjoitettavien muiden maankäyttötapojen vaikutukset poronhoitoon

7.1. Turvetuotanto

Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskuksen piirissä olevista turvetuotantoalueista suuri osa sijaitsee Pyhä-, Siika-, Ii- ja Siuruanjoen vesistöalueilla (Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskus 2001: 2). Iijoki muodostaa Oijärven etelärajan sekä Kiimingin ja Kollajan välisen rajan länsipään. Se halkaisee Kollajan paliskunnan ja ulottuu myös Pudasjärven paliskunnan puolelle. Siuruanjoki muodostaa puolestaan Kollajan paliskunnan pohjoisrajan, ja täten myös Ikosen paliskunnan etelärajan. Joki muodostaa myös osan Oijärven paliskunnan etelärajasta. Täten voidaan todeta, että Pohjois-Pohjanmaan turvetuotantoalueet sijaitsevat suureksi osaksi poronhoitoalueella, ja nimenomaan tässä tutkimuksessa mukana olevien paliskuntien alueella.

Porot oleskelevat turvesoilla räkkäaikaan, sillä aavat turvesuot tarjoavat poroille helpotusta sääskien aiheuttamaan kiusaan. Lähes kaikki haastateltavat kuitenkin korostivat sitä, että turvesoilta ei löydy poroille ruokaa, vaan ne tulevat pelkästään makailemaan suolle päiväksi ja käyvät öisin ruokailemassa soilla. Kesämerkitykset tehdään etenkin Pudasjärven ja Oijärven paliskunnissa siirtoaidoissa, sillä porot oleskelevat tällöin turvesuolla. Kiimingissä ja etenkin Kollajassa käytetään myös kiinteitä aitoja. Kesämerkintöjä on mahdotonta tehdä turvesuoalueilla kiintoaidoissa, sillä porot oleskelevat leikkuaikana turvesoilla eikä niiden ajaminen vanhoille kiintoaidoille onnistu ojien rikkomassa maastossa. Usean haastateltavan mukaan porot ”sattuvat turvesuolle väkisinkin”, sillä ne pyrkivät liikkumaan tutuilla laidunmailla. Poroainno-projektin raportissa (Jaurakkajärvi 2010: 21). tuodaan myös esille, että turvesuoalueet on tehty poroille tyypillisille kesälaidunmaille. Tästä johtuen porot laiduntavat niillä, vaikka niissä ei ole kasvillisuutta.

Sen lisäksi, että turvetuotantoalueet vievät poroille sopivia laidunmaita ja ruokamaita ne aiheuttavat poronhoitajille myös suoranaisia tappioita, sillä vasoja hukkuu joka kesä turvesoilte tehtyihin jyrkkäreunaisiin ja syviin ojiin. Poronhoitajat kulkevat vasomisaikaan tiuhaankin turvesoilla tarkkailemassa, onko vasoja tippunut ojiin, ja onnistuvat joskus jonkun vasan pelastamaan. Jaurakkajärven raportissa mainitaan, että poromiehet ovat katsoneet parhaaksi olla turvesuolla laiduntavien porojen paimenena (2010: 21). Usein käy kuitenkin niin, että hukkuneita vasoja ei löydetä, tai ne löydetään kuolleina, kylmän kuraveden kangistuttamina. Moni haastateltava kertoi, että porot aiheuttavat myös turveurakoitsijoille haittaa, sillä ne polkevat ja levittävät niin

sanottuja turvekarheita karkottaakseen hyönteisiä. Poroheittäjillä ei kuitenkaan ole keinoja estää porojen liikkumista turvesoilla ellei turvesoita aidata. Turvesuot vaikuttavat poroelinkeinoon talouteen myös siten, että turvesuoalueilla kesän viettäneiden vasojen keskipainot ovat parikin kiloa pienemmät kuin luonnonsoilla kesän viettäneiden vasojen keskipainot. Tämä kehitys on ollut nähtävissä siitä lähtien kun turvesoita alettiin tehdä.

7.2. Turvesoiden jälkikäyttö

Turvesuot on otettu tuotantoon laajamittaisesti 1970-80-lukujen vaihteessa, ja täten tuotannosta poistuvien turvesoiden määrä on kasvussa näiden turvesoiden tuotantokapasiteetin ehtyessä. Tuotannosta poistuvien alueiden merkitys on siis lisääntynyt jatkuvasti. Tuotantoalue poistuu kuitenkin harvoin käytöstä yhdellä kertaa, vaan osa tuotantoalueesta, yleensä laidoilla olevat sarat, poistuu vuosia aikaisemmin käytöstä kuin muu alue (Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskus 2001: 3). Turvetuotannon lopputtua kaikilla turvetuotantoalueilla poistetaan tuotantokalusto sekä rakennelmat ja tehdään ojituserjestelyjä, jotta alue jää kuivatukseltaan sopivaan tilaan. Tätä niin sanottua jälkihoitovaihetta, joka voi olla hyvin lyhyt tai kestää useita vuosia, voi seurata entisen turvetuotantoalueen jälkikäyttö eli uusiokäyttö (Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskus 2001: 1). Turvesuon jälkikäyttö on suon maanomistajalle kuuluva asia, ja alueella saattaa olla useita omistajia. Tästä johtuen jälkikäyttötavasta sopiminen ja sen toteuttaminen voi olla hankalaa, vaikka kaikilla osapuolilla, eli turvetuottajalla, maanomistajalla ja ympäristöviranomaisella, olisi tavoitteena uusiokäytön nopea eteneminen. (Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskus 2001: 4).

Jälkikäyttötavan valintaan vaikuttavat monet tekijät, kuten pohjaveden pinnan taso, jäljelle jääneen turvekerroksen paksuus ja laajuus, paikallisten asukkaiden tarpeet sekä kansalliset tavoitteet. Yleisin uusiokäyttömuoto on metsitys. Muita mahdollisia uusiokäyttömuotoja ovat muun muassa: maatalouskäyttö ja puutarhatalous, ruokohelpiviljely tai vesitys. Vesittäminen voi tarkoittaa joko soistamista eli vesitalouden palauttamista ennalleen, kosteikon rakentamista tai tekojärven rakentamista. Soistaminen tehdään siten, että padot ja muut rakenteet puretaan ja veto-ojat tukitaan. Soistumavaiheessa olevalla alueella on hyvin runsas kasvi- ja eläinkunta (Virtuaalisuo 2007). Lintujärven rakentaminen on halvin vesitysvaihtoehto, mutta tekojärvi voidaan rakentaa, korkeammin kustannuksin, myös virkistyskäyttöä varten (Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskus 2001: 6).

Pudasjärven paliskunnassa ei ole kokemusta turvesoiden ennallistamisesta, mutta muissa

paliskunnissa turvesoiden jälkikäytöstä löytyy jo esimerkkejä. Haastateltavat kertoivat sekä positiivisista että negatiivisista kokemuksista turvesoiden jälkikäytön suhteen. Positiivisena ja rohkaisevana esimerkkinä turvesoiden jälkikäytöstä ja ennallistamisesta mainittiin Kiimingin paliskunnassa sijaitseva Orastinsuo. Turvetuotanto päättyi vajaan 50 hehtaarin kokoisella Orastinsuolla vuonna 2006, jonka jälkeen tehtiin kunnostamishankkeen puitteissa suunnitelmat vesilintujärven rakentamisesta (Hirvonen 2007: 12). Suolle on kasvanut porolle mieluisaa kosteikkokasvillisuutta ja Kiimingin ja Kollajan poronhoitajat ovat voineet rakentaa alueelle kiinteän kesämerkkupaikan. Poro-inno-projektin raportissa Pyöriä-Orastinsuo mainitaan positiivisena esimerkkinä turvealueen jälkikäytöstä (Jaurakkajärvi 2010: 22). Useat haastateltavat harmittelivat sitä, että Pyöriänsuota ei ole kunnostettu. Suon maaperän todettiin olevan kova ja kivikkoinen ja alueella todettiin kasvavan vain mäntyjä ja heinää. Eräs haastateltava kertoi Varpasuon turvetuotantoalueen jälkikäyttömenettelyn tuottaneen pettymyksen, sillä turvetuotantoyritys myi lupauksista huolimatta suomaat maanviljelijöille. Haastateltavien kertomukset ovat yhdenmukaisia Poro-inno-projektissa Varpasuosta saatujen tietojen kanssa (Jaurakkajärvi 2010: 22).

Haastateltavien näkemykset turvesoiden jälkikäytöstä olivat samansuuntaisia. Haastateltavat käyttivät useita turvesoiden jälkikäyttöä kuvaavia termejä: he puhuivat vesitilan palauttamisesta, vesityksestä, luonnontilaan palauttamisesta ja luonnontilaan ennallistamisesta, ennallistamisesta, soistamisesta, kosteikkojen rakentamisesta sekä lintujärvien rakentamisesta. Soiden ennallistaminen luonnontilaan palvelee siis parhaiten poroelinkeinon tarpeita. Haastateltaville on kuitenkin selvää, että suota ei saada palautettua sellaiseen luonnontilaan kuin missä se oli ennen turvetuotannon aloittamista. Näkemykset siitä, miten luonnontilaan ennallistaminen tulee tehdä vaihtelivat soistamisen, kosteikon tai lintujärven rakentamisen ja ojien tukkimisen välillä. Sama haastateltava saattoi puhua useammasta tavasta. Kaiken kaikkiaan aineisto on hyvin yhtenäinen. Paras tapa poroelinkeinon näkökulmasta turvesoiden jälkikäytölle on vesitys, jotta turvesuot palautuisivat porojen laidunmaaksi, ja nimenomaan sellaiseksi laidunmaaksi josta porot löytävät hyvää ravintoa.

Turvesoiden parhaat jälkikäyttötavat haastateltavien mukaan:

A) vesitys tarkoittaen seuraavia asioita:

- kosteikkojen rakentaminen
- vesitilan palauttaminen ja luonnontilaan ennallistaminen, ojien häviäminen (osa käyttöä käsitettä soistaminen)
- lintujärvien rakentaminen

B) naurismaaksi tekeminen

C) jonkin monivuotisen porolle kelpaavan kasvin viljeleminen (esimerkiksi hirvennurmi)

Yhtenä mahdollisena vaihtoehtona turvesoiden jälkikäytölle nousi esiin myös ruokohelpiviljely, mikä nähtiin vaihtoehtona, joka ei hyödynnä eikä haittaa porotaloutta, sillä poro ei syö ruokohelpeä ainakaan tässä tutkimuksessa mukana olevissa paliskunnissa. Naurismaan eli riistapellon rakentamista pidettiin osassa haastatteluista hankalana, sillä se edellyttää runsasta kalkitsemista ja lannoittamista, mikä luonnollisesti tuottaa kustannuksia paliskunnalle. Haastateltavat näkevät turvesoiden jälkikäytön porotalouden mahdollisuutena saada soita takaisin porolaidunkäyttöön. Jälkikäyttöön liittyy kuitenkin porotalouden kannalta myös epävarmoja tekijöitä.

Turvesoiden jälkikäyttöön liittyvät epävarmuustekijät ja uhat haastateltavien mukaan:

- maanviljelyskäyttöön vuokraaminen tai myyminen
- turvesuon ”jättäminen silleen” jälkihoitovaiheen jälkeen (esimerkkinä Pyöriänsuo)
- turvesoiden palautuminen luonnontilaan voi viedä hyvin pitkän ajan (turvesoiden ei kuitenkaan uskota palautuvan sellaiseksi kuin ne olivat ennen tuotantoon ottamista)
- porotalouden kannalta liian pienet panostukset ennallistamiseen

Haastatteluissa mainittiin merkittävimpana porotalouden kannalta haitallisena jälkikäyttövaihtoehtona se, että turveyhtiöt myyvät tai vuokraavat suoalueet maanviljelijöille, jonka seurauksena paliskunnat joutuvat aitaamaan alueet ja huolehtimaan verkkoaitojen ylläpidosta. Turvesoiden jälkikäytön huonoimmasta vaihtoehdosta oltiin siis yksimielisiä. Porot hakeutuvat luonnollisesti tutuille laidunmaille, olivat ne sitten turvesoita tai peltoja (kts luku 7.1), ja tämän todettiin aiheuttavan riitoja poronhoitajien ja maanviljelijöiden välille. Paliskunnilla ei ole mahdollisuutta kustantaa alueiden aitaamista, mutta jos maanviljelijät aitaavat peltonsa itse, poronhoitajilla ei ole mitään sitä vastaan, että turvesuot otetaan maanviljelyskäyttöön. Jopa turvesuon ”jättämistä silleen” pidettiin parempana vaihtoehtona kuin alueiden vuokraamista tai myymistä viljelyskäyttöön. Kolmasosa haastateltavista suhtautui epäilevästi mahdollisuuksiin palauttaa turvesuot luonnontilaan ja moni katsoi turvesoiden palauttamisen turvetuotantoa edeltävään tilaan olevan mahdotonta. Haastateltavat pohdiskelivat myös, kuinka kauan turvetuotannosta poistuneiden soiden palautuminen luonnontilaan kestää. Haastateltavat arvelivat palautumisen joka tapauksessa vievän satoja vuosia.

7.3. Soiden ojitus, maatalous ja metsien hakkuut

Soiden ja metsien *ojittaminen* vaikuttaa poroelinkeinoon monella tavalla. Se vaikuttaa ensinnäkin porojen liikkumiseen ja laidunalueelta toiselle siirtymiseen sekä toisaalta poronhoitajien liikkumiseen. Näiden ongelmien lisäksi ojat vaikeuttavat, tai tekevät jopa mahdottomaksi, porotokkien kuljettamisen erotusaitoihin, sillä porot hajoavat rikkonaisessa maastossa erilleen toisistaan. Ojien rikkomassa maastossa on hyvin haasteellista ajaa mönkijöillä ja moottorikelkoilla. Usea haastateltava oli sitä mieltä, että soiden ojittaminen on ollut, ja on edelleen siltä osin kuin ojitettuja soita ei ole ennallistettu, porotalouden kannalta ”paha juttu”. Esimerkiksi Sipulimaan ojituksesta ennallistaminen Oijärven paliskunnassa on onnistunut hyvin, sillä porot ovat alkaneet laiduntaa alueella kesäisin.

Muita yleensäkin poroelinkeinoon vaikuttavia, tai vaikuttaneita, maankäyttömuotoja ovat haastattelujen perusteella *maatalous* sekä etenkin joitakin vuosikymmeniä sitten *metsien auraus*. Kollajan paliskunnan haastateltavien mukaan auraus on toisaalta joissakin paikoissa parantanut porojen ravinnon saantia. Maatalous ei aiheuta tällä hetkellä mainittavaa haittaa, turvesoiden jälkikäyttöä lukuun ottamatta, sillä pelloille tehtyjä aitoja on voitu jo purkaakin. Oijärven paliskunnassa mainittiin *kaivostoiminta*, Pudasjärven paliskunnassa *soranotot* kangasalueilta ja Kiimingin paliskunnassa *hirvenmetsästyksessä* mukana olevat ajokoirat, jotka hajottavat porotokkia ja tappavatkin jonkun poron, etenkin vasoja, joka vuosi ajamalla niitä pitkiäkin matkoja takaa. Parissa haastattelussa mainittiin myös (*maan*)*teistä* koituvat haitat, kuten porojen jääminen autojen alle. Yhtenä ongelmana mainittiin myös se, että teiden sulattamiseen käytettävä suola houkuttelee poroja tielle. Liikenneviranomaisille on esitetty, toistaiseksi vielä tuloksetta, että teiden sulattamiseen käytettävään suolaan lisättäisiin lisäainetta, joka pitää porot poissa teiltä. Yhdessä haastattelussa tiestöstä koitavana haittana mainittiin myös porojen salametsästys.

Useissa haastatteluissa mainittiin talvilaidunalueiden menetykset *metsien hakkuiden* takia. Kangasmaiden ja luppokuusikoitten hakkuut ovat vähentäneet porojen talvilaidunalueita jokaisessa paliskunnassa, mutta eniten ongelmaa korostivat Kollajan ja Kiimingin haastateltavat. Esimerkiksi Kiimingin paliskunnan alueella vanhoja kuusikoita on hakattu niin paljon, että niitä ei enää ole juuri jäljellä. Kuusikoitten hakkuu ei kuitenkaan ole välttämättä suuri ongelma kaikkien Kiimingin poronhoitajien mielestä. Eräs haastateltava totesi, että hakkuualueista on muodostunut heinikkoisia kankaita, jotka sopivat porolle paremmin. Toinen haastateltava totesi, että lisäruokinta on sopeutettu siihen, että kuusikoita ei ole enää riittävästi. Haastateltavat suhtautuivat täten eri tavalla vanhojen kuusikoiden häviämiseen.

8. Mahdollisuudet ja uhat soiden käytössä tulevaisuudessa

Poronhoitajat suhtautuvat hieman eri tavalla tulevaisuuteen. Suurin osa haastateltavista suhtautuu tulevaisuuteen kohtalaisen positiivisesti. Muutama haastateltava näkee tulevaisuuden epävarmana ja vähintäänkin haasteellisena useista syistä johtuen (esimerkiksi kannattavuus ja nuorien poronhoitajien vähäisyys). Turvesoiden ja ojitettujen soiden ennallistaminen antavat uskoa tulevaisuuteen. Poronhoitajien ”ukkoontuminen” mainittiin useissa haastatteluissa, mutta toisaalta poronhoitajien määrä on aina vaihdellut, kuten eräs haastateltava huomautti. Poroelinkeinon mahdollisuudet ja uhat ovat tutkimusalueen paliskunnissa pitkälti samoja, mutta eroavaisuuksiakin löytyy. Paliskunnissa on myös yksittäisiä tulevaisuuden uhkia.

Mahdollisuudet:

- Turvetuotantosoiden jälkikäytöllä ja palautumisella porotalouskäyttöön, sekä ojien tukkimisella, on suuri merkitys poroelinkeinon jatkuvuudelle.
- Kollajan paliskunnassa on hyvä tilanne poroelinkeinon jatkuvuuden suhteen, sillä paliskunnassa on paljon innokkaita nuoria poronhoitajia sekä tulevia poronhoitajia.

Uhat:

- Turvetuotanto, ja sen seurauksena toteutuvat suoalueiden laidunmenetykset, mainittiin kaikissa paliskunnissa, Oijärveä lukuunottamatta, uhkana. Oijärven toisessa haastattelussa mainittiin uhkana myös viljelysalueiden aitaamistarpeen lisääntyminen.
- Petojen yleistyminen mainittiin kaikissa paliskunnissa, mutta erityisen vaikea tilanne on Pudasjärven eteläosassa Olvassuon luonnonpuistossa sekä Kiimingin eteläosassa.
- Poronhoitajien ”ukkoontuminen” mainittiin merkittävänä uhkana etenkin Kiimingin ja Pudasjärven paliskunnissa.
- Talvilaidunten vähäisyys uhkaa poroelinkeinoa etenkin Kollajan paliskunnassa, mutta talvilaidunalueista on pulaa muissakin paliskunnissa.
- Oulun kaupungin suunnitelmat pumpata vettä Kälväsvaaran ja Viinivaaran alueelta nähdään Pudasjärven paliskunnassa uhkana. Erään haastateltavan mukaan veden pumppaus tulee varmasti vaikuttamaan Olvassuon luonnonpuiston vesitasapainoon ja luonnontilaisuuteen ja sitä kautta poronhoitoon. Eteläisen palkisen pääerotuspaikat sijaitsevat Kälväsvaaralla ja Viinivaaralla, joissa erotellaan syksyllä pääosa Ijoen eteläpuolella laiduntavista poroista.
- Kollajan paliskunnan pohjoisosassa poroelinkeinon jatkuvuuden kannalta on ratkaisevaa, että turvetuotantoyhtiöille ei myönnetä lupaa aloittaa turvetuotantoa Vengassuolla ja Puronlatvasuolla. Jos haussa olevaa turvetuotantolupaa ei myönnetä, poronhoitajat kertoivat hakevansa soille välittömästi suojelupäätöstä.
- Porolaitumet halkaiseva vilkasliikenteinen Oulu-Kuusamontie aiheuttaa ongelmia Kollajan paliskunnassa etenkin liukkaitten keliä aikana.

9. Loppupäätelmät

Tässä yhteydessä voidaan koota joitakin huomioita siitä, minkälaisia eroavaisuuksia paliskuntien välillä on soiden käyttöön liittyen.

- Oijärvi erottuu aineistosta positiivisesti soiden määrän ja soidensuojelualueiden määrän suhteen.
- Turvetuotanto vaikeuttaa poronhoitoa eniten Pudasjärven paliskunnan pohjoisalueella sekä Kollajassa. Turvetuotanto vaikuttaa vähiten poronhoitoon Oijärven paliskunnassa.
- Petotilanne aiheuttaa ongelmia etenkin Pudasjärven ja Kiimingin paliskuntien eteläosissa, mutta petotilanne nousi esille muissakin paliskunnissa.
- Kollajan paliskunta erottuu muista paliskunnista positiivisesti työvoiman ja poronhoitotyötä jatkavien nuorten määrän suhteen.

Paliskuntien tärkeimmät suolaidunalueet kerrottiin melko tarkasti ja haastateltavat tuntevat suoalueet hyvinkin tarkkaan. Kiimingin paliskunnassa tärkeitä suoalueita ovat muun muassa turvetuotannosta porotalouskäyttöön palautuneet Pyöriänsuo – Orastinsuo sekä Värkkisuo. Parhaat ruokamaat sijaitsevat pohjoisosassa Pyöriänsuonjakson ja Hirvisuon välisellä alueella ja pohjoisosassa Värkkisuon, Varpasuon ja Hautasuon muodostamalla suojaksolla. Paliskunnassa ei ole soidensuojelualueita, lukuun ottamatta osaa Hirvisuosta. Kollajassa on kolme porotalouden kannalta merkittävää soidensuojelualueita: Hattu – Kuusisuo, Hirvisuo sekä Kärppäsuu. Pohjoisosassa tärkeimmät suoalueet, Kärppäsuon lisäksi, sijaitsevat Vengasahon ympäristössä ja paliskunnan eteläosassa soidensuojelualueiden ympäristössä. Pudasjärven paliskunnassa on kolme suojeltua suoaluetta: Näätäsuu – Oravisuon ja Leväsuon soidensuojelualueet sekä Olvassuon luonnonpuisto. Pohjoispuolella tärkeitä suoalueita ovat Ohtosen suo, Lavasuo sekä Lusikkasuo ja eteläpuolella suojelussa olevien alueiden lisäksi Korppisuo sekä Mustasuo – Koivusuon jakso. Oijärvellä tärkeitä soidensuojelualueita ovat Iso Hirviaapa, Puuroaapa ja Iso Saarisuo sekä Veitsiaapa Isosydänmaan paliskunnan puolella. Mainittujen suojelualueiden lisäksi tärkeitä suolaitumia on pohjoispuolella Luujoen ympäristössä sekä Sipulimaalla ja eteläpuolella Jakosuojaksolla, Klaavunsuolla sekä Äijönkairassa. Soidensuojelualueilla on merkitystä tutkimusalueen poroelinkeinolle.

Tämän tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että soilla on suuri merkitys poroelinkeinossa. Suot muodostavat porojen pääasialliset ja ehdottomasti tärkeimmät kesälaidunalueet ja osittain myös vasomisalueet. Keväällä porot löytävät ensimmäiset tuoreet vihreät kasvit soilta, jossa lumi sulaa aikaisemmin kuin metsissä. Suot tarjoavat monipuolista ruokaa poroille aina kevästä alkusyksyyn, ja sääolosuhteista riippuen myös myöhemmin syksyllä

ja talvella. Räkääaikana aavat suot tarjoavat poroille suojaa hyönteisiltä.

Hyvän ja huonon suolaitumen määrittelyjen osalta aineisto on melko yhdenmukainen ja täten haastateltavien voidaan todeta jakavan suurin piirtein samanlaisen käsityksen siitä, minkälainen on hyvä ja huono suolaidun porolle. Porolle parhaimmat laidunsuot ovat reheviä ja vetisiä luonnontilassa olevia soita. Karut ja kuivat suot eivät ole hyviä porolaidunsoita. Kosteat ja luonnontilaiset suot ovat parhaita, koska niissä kasvaa rehevää ja monipuolista kasvillisuutta.

Haastattelujen perusteella voidaan todeta, että soilla on huomattava taloudellinen merkitys poroelinkeinoille. Suot tarjoavat poroille kevät- ja kesäravinnon, jonka turvin (pääasiallisesti) vasat kasvavat ja saavuttavat taloudelliselta kannalta katsottuna riittävän teuraspainon. Haastateltavien mukaan suot ovat kesäaikana välttämättömiä laidunalueina. Porojen pysytellessä soilla ne eivät liiku pelloilla ja asutuksen läheisyydessä ja poroja ei tarvitse tällöin ruokkia, tarhata tai muutoin paimentaa. Soilla harjoitettavien muiden maankäyttötapojen, joista turvetuotanto on tällä hetkellä suurimmassa roolissa, voimistuminen lisäisi poronhoitajien työmäärää ja paliskuntien kustannuksia. Soiden vähenemisen vaikutuksia poron käyttäytymiseen tai poron sopeutumiskykyä ei kuitenkaan voida ennustaa.

Turvesoiden jälkikäytöstä ei ole vielä kovin paljoa kokemusta tutkimusalueen paliskunnissa, Pudasjärven paliskunnassa ei vielä lainkaan. Poronhoitajien mielestä paras jälkikäyttötapa on vesitys tarkoittaen sekä kosteikon rakentamista, vesitilan palauttamista eli soistamista että lintujärven rakentamista. Muina sopivina vaihtoehtoina mainittiin naurismaiden tekeminen, luonnontilaan jättäminen sekä jonkin porolle sopivan kasvin viljeleminen. Ruokohelpiviljelystä ei ole poronhoidolle haittaa eikä hyötyä, sillä porot eivät syö ruokohelpiä (tutkimusalueen paliskunnissa). Turvesoiden jälkikäyttöön suhtaudutaan varovaisen myönteisesti ja toiveikkaasti. Onnistuneena jälkikäyttöesimerkkinä mainittiin Orastinsuo ja negatiivisena esimerkkinä Varpasuo. Molemmat suot sijaitsevat Kiimingin paliskunnassa.

Suurin osa haastateltavista suhtautuu tulevaisuuteen kohtalaisen positiivisesti. Muutama haastateltava näkee tulevaisuuden epävarmana ja vähintäänkin haasteellisena useista syistä johtuen (esimerkiksi kannattavuus ja nuorien poronhoitajien vähäisyys). Turvesoiden ja ojitettujen soiden ennallistaminen antavat toivoa poroelinkeinojen jatkumisen suhteen. Poronhoitajien ukkoontuminen mainittiin, Kollajan paliskuntaa lukuun ottamatta, yhtenä tulevaisuuden haasteena. Poroelinkeinojen mahdollisuudet ja uhat ovat tutkimusalueen paliskunnissa pitkälti samoja, mutta eroavaisuuksiakin

löytyy. Merkittävimpanä mahdollisuutena nähdään turvesoiden palautuminen porotalouskäyttöön. Merkittävimpiä uhkia ovat laidunalueiden menetykset, pedot sekä poronhoitajien ikääntyminen ja väheneminen.

Lähteet

Informantit

Nimeke	Paliskunta	Ajankohta	Sukupuoli	Ikä
Päätoiminen poronhoitaja	Kollaja	2.2.2011	Mies	45-60
Sivutoiminen poronhoitaja	Kollaja	8.2.2011	Mies	45-60
Päätoiminen poronhoitaja	Kollaja	8.2.2011	Mies	25-44
Sivutoiminen poronhoitaja	Kollaja	8.2.2011	Mies	61-74
Päätoiminen poronhoitaja	Kiiminki	15.2.2011	Mies	45-60
Sivutoiminen poronhoitaja	Kiiminki	15.2.2011	Mies	61-74
Päätoiminen poronhoitaja	Kiiminki	17.2.2011	Mies	45-60
Päätoiminen poronhoitaja	Kiiminki	17.2.2011	Nainen	25-44
Päätoiminen poronhoitaja	Pudasjärvi	1.3.2011	Mies	45-60
Päätoiminen poronhoitaja	Pudasjärvi	1.3.2011	Mies	45-60
Päätoiminen poronhoitaja	Pudasjärvi	1.3.2011	Mies	25-44
Sivutoiminen poronhoitaja	Oijärvi	8.3.2011	Mies	45-60
Sivutoiminen poronhoitaja	Oijärvi	8.3.2011	Mies	45-60
Sivutoiminen poronhoitaja	Kollaja	8.3.2011	Mies	45-60
Päätoiminen poronhoitaja	Oijärvi	9.3.2011	Mies	45-60
Päätoiminen poronhoitaja	Oijärvi	9.3.2011	Mies	25-44
Päätoiminen poronhoitaja	Pudasjärvi	26&27.4.2011	Mies	25-44

Painamattomat lähteet

Suulliset lähteet

Heikkinen H (2010) Kiiminki-Kollajan paliskunnat. Gradutyöhön liittyvä palaveri 5.11.

Sähköpostit

Karhu I (2011) Tieto Oijärven paliskunnasta. 24.1.

Siitari J (2011a) Tiedot Kollajan pinta-alasta ja osakkaiden määrästä 7.4.

Siitari J (2011b) Tiedot Kiimingin, Pudasjärven ja Oijärven paliskuntien pinta-aloista ja osakkaiden määrästä. 8.4.

Painetut lähteet

- Geologian tutkimuskeskus (1983) Kuivaniemellä tutkitut suot ja niiden turvevarat. Turvetutkimusraportti.
- Geologian tutkimuskeskus (1993) Kuivaniemen soiden ja turvevarojen käyttökelpoisuus. Turvetutkimusraportti.
- Geologian tutkimuskeskus (1997) Yli-Iin soiden ja turvevarojen käyttökelpoisuus. Osa 2. Turvetutkimusraportti – Geological Survey of Finland, Report of Peat Investigation 305, 1997.
- Geologian tutkimuskeskus (2001) Pudasjärvellä tutkitut suot ja niiden turvevarat. Osa XVII. Turvetutkimusraportti – Geological Survey of Finland, Report of Peat Investigation 332, 2001.
- Geologian tutkimuskeskus (2006) Ylikiimingissä tutkitut suot ja niiden turvevarat, osa 10. Turvetutkimusraportti – Geological Survey of Finland, Report of Peat Investigation 366, 2006.
- Heikkinen H (2002) Sopeutumisen mallit. Poronhoidon adaptaatio jälkiteolliseen toimintaympäristöön Suomen läntisellä poronhoitoalueella 1980-2000. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 892. Helsinki, Hakapaino oy.
- Helle T (1990) Selvitys turvetuotannon ja porotalouden etujen yhteensovittamisesta. Oulun vesi- ja ympäristöpiiri.
- Hirvonen, R (2007) Orastinsuo – turvesuosta vesilintualueeksi. Puistoväki 3/2007. Metsähallituksen luontopalvelujen tiedotuslehti. Viitattu 26.4.2011 URI: <http://www.metsa.fi/sivustot/metsa/SiteAttachments/Puistovaki32007pdf.pdf>
- Ingold T & Kurttila T (2001) Perceiving the Environment in Finnish Lapland. Teoksessa: Macnaghten P & Urry J. (ed.) Bodies of nature. London, Sage publications: 183-196.
- Jaurakkajärvi M (2010) PoroInno esiselvityshanke. Loppuraportti. Pudasjärven kaupunki.
- Kumpula J, Colpaert A, Kumpula T & Nieminen M (1996) Poronhoitoalueen keski- ja eteläosan porolaidunten inventointi. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Porotutkimusasema. Oulun yliopisto, maantieteen laitos.
- Kumpula J, Colpaert A & Nieminen M (1999) Suomen poronhoitoalueen kesälaidunvarat. Kala- ja riistaraportteja nro 152. Kaamanen, Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos.
- Kuula A (2006) Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere, Vastapaino.
- Metsähallitus (2011) Olvassuo luonnonsuojelualue. Luontoon.fi. Päivitetty 24.1.2011. Viitattu 12.4.2011. URI: <http://www.luontoon.fi/olvassuo>
- Nieminen M (2008a) Suot porolaitumina. Teoksessa: Korhonen R, Korpela L & Sarkkola S (toim.) Suomi – suoma. Soiden ja turpeen tutkimus sekä kestävä käyttö. Suoseura ry, Maahenki Oy : 132-136.
- Nieminen M (2008b) Luonnonsuojelualueiden merkitys ja käyttö Suomen poronhoidossa. Kaamanen, Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos.

Paliskuntain yhdistys (2002a) Paliskunnan organisaatio. Viitattu 16.11.2010. URI: <http://www.paliskunnat.fi/default.aspx?page=Yhdistys>

Paliskuntain yhdistys (2002b) Poronhoito. Viitattu 20.12.2010. URI: <http://www.paliskunnat.fi/default.aspx?page=Poronhoito>

Pennanen J (2000) Jos ei ole poropaimenia, kansa häviää. Kuolan poronhoitajien sosiokulttuurinen adaptaatio 20. vuosisadalla. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 779. Jyväskylä, Gummerus Kirjapaino Oy.

Pohjois-Pohjanmaan liitto (2010) Pohjois-Pohjanmaan ja Länsi-Kainuun suo-ohjelma. Hankesuunnitelma 12.4.2010. Viitattu 17.12.2010. URI: <http://ppohjanmaa.tjhosting.com/kokous/201039-5-128.PDF>

Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskus (2001) Siirtyminen vaiheittain turvetuotannosta suon uusiokäyttöön. Liittyy osahankkeena Euroopan Unionin rahoittamaan Re-use of peatland production areas -projektiin.

Paliskuntain yhdistys (2011) Tilasto paliskuntien poromääristä ja taloudesta 2009/2010. Poromies 2/2011: 24-25.

Simon Turvejaloste Oy (2008) Tainivaaranaavan turvetuotantoalueen ympäristövaikutusten arviointiohjelma. Rovaniemi, Lapin ympäristökeskus. Viitattu 10.5.2011. URI: <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=87285&lan=fi>

Tuisku T (1999) Nenetsien ankarat elämisen ehdot tundralla ja kylässä. Poronhoidon sopeutumisstrategiat ja delokalisoitumisprosessi Nenetsiassa. Acta Universitatis Lapponiensis 23. Väitöskirja. Lapin yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Rovaniemi, Lapin yliopisto.

Tuomi J & Sarajärvi A (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Kustannusosakeyhtiö Tammi. 5. uudistettu laitos. Jyväskylä, Gummerus Kirjapaino Oy.

Valtion ympäristöhallinto (2010) Pohjois-Pohjanmaan ympäristöhistoria. Suot ja turvevarat. Viitattu 16.12.2010. URI: <http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=24937&lan=fi>

Virtuaalisuo (2007) Tuotantokenttien jälkikäyttö. Agora Game Lab, Agora Center & Jyväskylän yliopisto. Viitattu 29.4.2011. URI: <http://agl.cc.jyu.fi/visu/index.php?id=566>

LIITE 1. Paliskuntien suoalueet

Tutkimusaineisto kerättiin poronhoitoalueeseen kuuluvalta alueelta, joka on ympäristöltään hyvin suovaltaista. Poronhoitoalue kattaa 114 000 km² eli 36 % Suomen koko pinta-alasta (Paliskuntain yhdistys 2002a). Suot muodostavat tästä pinta-alasta yli kolmanneksen. (Nieminen 2008: 132). Pohjois-Pohjanmaan suoluonto muodostaa 1 650 000 hehtaarin pinta-alallaan puolet maakunnan alueesta ja on ainutlaatuinen alue maailmanlaajuisestikin. Soista on suojeltu tällä hetkellä 150 000 ha, metsäojitettu on yhteensä 1 000 000 ha ja turvetuotannossa on 15 000 ha. (Pohjois-Pohjanmaan liitto 2010). Pohjois-Pohjanmaan eteläiset ja lounaiset poronhoitomaat ovat laakeita ja havupuuvoittoisia ja suot muodostavat yli 60 % kyseisestä maa-alasta (Paliskuntain yhdistys 2002a). Pohjois-Pohjanmaalla on eniten soita pinta-alaan suhteutettuna nimenomaan Oulua kiertävän vyöhykkeen eli Oulunkaaren sekä Siikalatvan alueilla, joissa sijaitsee 40 % maakunnan suoalasta (Valtion ympäristöhallinto 2010).

Ylikiimingin kunnan itä- ja pohjoisosissa on laajoja suoalueita kun taas länsiosissa suot ovat pienempiä. Soita on käytetty jo pitkään; ravinteikkaita soita on raivattu pelloiksi, puuntuotantoa on lisätty vesitaloutta säätelemällä ja turvetuotantoalueita on perustettu. Tutkituista soista (250 suota) 53 % oli luonnontilaisia soita ja 47 % oli ojitettu. (Geologian tutkimuskeskus 2006: 9). Yli-Ii on yksi entisen Oulun läänin ja Suomen soistuneimmista kunnista Kuivaniemen, Simon ja Ranuan rinnalla. Yli-Iin itäosa on soistuneinta aluetta ja pohjoisosassa on laajoja hiekkakankaita. Tutkituista suoalueista (133 suota) 57 % oli ojitettuja. Suurimpia soita ovat Isterinsuo (Kollajan paliskunnassa) ja Isosuo (Kiimingin paliskunnassa). (Geologian tutkimuskeskus 1997: 7, 53).

Pudasjärven kunnan alueella, joka ulottuu sekä Kollajan että Pudasjärven paliskuntien alueelle, geologian tutkimuskeskuksen tutkitut suot (Kipinän, Panuman, Viinikosken, Jongun ja Jaurakkavaaran suunnalla) ovat yleisesti ottaen lähes kokonaan ojitettuja. Luonnontilaisten soiden todetaan sijaitsevat Panuman (Kollajan paliskunnassa) ja Jaurakkajärven (Pintamon paliskunnassa) alueella. (Geologian tutkimuskeskus 2001: 29). Oijärven paliskunnan alueella on myös useita soidensuojelualueita. Kuivaniemen kunta on yksi Suomen soistuneimmista kunnista. 1990-luvun alussa kunnan suoalasta oli ojitettu hieman yli puolet. Alue kuuluu, rannikkoseutua lukuun ottamatta, Pohjanmaan aapasoiden vyöhykkeeseen. (Geologian tutkimuskeskus 1993: 7, 86). GTK:n vuonna 1983 ilmestyneessä turvetutkimusraportissa todetaan, että Kuivaniemen kunnan alueella olevat avoimet, saraiset suot ovat välttämättömiä porojen kesälaitumina. Tärkeinä kesälaitumina luetellaan Klaavunsuo, Hetesuo, Laukkulamminsuo sekä Kompsasuo. (Geologian tutkimuskeskus 1983: 167).

RKTL:n tutkimusraportissa (Kumpula ym. 1999: 1, 17, 34). Suomen poronhoitoalueen paliskunnat on jaettu viiteen luokkaan eloporoa kohti olevan, laadultaan parhaan, kesäravinnon kokonaisbiomassan perusteella. Tutkimusalueen paliskunnista Kiiminki ja Kollaja sijoittuvat parhaaseen runsausluokkaan ja Pudasjärvi sekä Oijärvi toiseksi parhaaseen. Tässä vertailussa parhaaksi kesäravinnoksi laadultaan ja käyttöajaltaan on laskettu ruohomaiset kasvit, heinät ja kortteet. Pudasjärven paliskunnassa on vähiten prosentuaalisesti suoalasta laskettuna reheviä soita (20,9 %). Eniten reheviä soita on Kiimingissä (34,8 %), ja lähes yhtä paljon Oijärvellä (34,4 %). Kesälaidunvarojen inventointi perustui maastokoealueaineistoon ja sitä täydentävään Landsat-5 TM kuvien tulkintaan.